

NĚKOLIK POZNÁMEK K ROZHODČÍMU ŘÍZENÍ V INDIVIDUÁLNÍCH PRACOVNÍCH SPORECH V ČSR*

MARTIN ŠTEFKO

Abstract: **A Few Remarks to Employment Arbitration in Czechoslovakia**

This article portrays a long tradition of employment conciliation and arbitration in the legal predecessors of the Czech Republic. From the eve of the last century, there was also a variety of semi-judicial institutions established on the basis of particular provisions such as the Act on Works Councils, the Act on Home Work, the Trade Order, or special regulations in the mining industry and in the building trades (including enterprises engaged in manufacturing and transportation of building materials). Giving the stated struggle to guarantee the right to a fair trial in employment disputes, we could return and combine the best of our legal tradition with recent developments of consumer protection in arbitration. There is no real obstacle for arbitration in labour law if each party will be entitled to a competent, neutral arbitrator and independent, neutral administration of the dispute; representation by an attorney or other representative at such party's expense; a fear of arbitration hearing; a face-to-face hearing; the right to present evidence and cross examine witnesses; a written explanation of the basis for the arbitrator's decision and the right to opt out of the binding arbitration and into the claims court in well-defined cases.

Keywords: conciliation, arbitration, employment disputes, labour law

Klíčová slova: smírčí řízení, rozhodčí řízení, pracovní spory, pracovní právo

DOI: 10.14712/23366478.2017.1

ÚVOD

Odborná veřejnost v souvislosti myšlenkou znovuzavedení rozhodčího řízení ve statusových individuálních pracovních sporech projevuje obavy z vynucovaného sjednávání rozhodčích doložek v pracovních smlouvách, dohodách o provedení práce či dohodách o pracovní činnosti a z následného zneužití neznalosti specifik rozhodčího řízení. Zaměstnavatel by takto mohl u laické veřejnosti využít rozhodčí řízení k obejití ochranné funkce pracovního práva (např. nutnost podání námitek coby podmínky k zachování nároku na zrušení rozhodčího nálezu, zásadní jednoinstančnost rozhodčího řízení, problém rozhodnutí věci bez ústního projednání atd.).¹

* Tento příspěvek vznikl díky finanční podpoře udělené Grantovou agenturou ČR v rámci standardního projektu Analýza alternativních způsobů řešení sporů v pracovněprávních vztazích (identifikační kód 13-33780S).

¹ ROZEHNALOVÁ, N. – HAVLÍČEK, J.: Rozhodčí smlouva a rozhodčí řízení ve světle některých rozhodnutí ... aneb quo vadis...? *Právní forum* 2010, č. 3, s. 114. Dále srov. HÝBLOVÁ, K.: Rozhodčí řízení v pracovněprávních vztazích. In SEHNÁLEK, D. et al. (eds.): *Dny práva – 2009 – Days of Law*. Sborník

Cílem tohoto pojednání je na vývoji úpravy smírčího a rozhodčího řízení v pracovních sporech v prvorepublikovém Československu poukázat na garance spravedlivého rozhodování u alternativních metod rozhodování pracovních sporů. Od počátku 20. století nelze nevidět jisté nadšení pro zřizování těchto zvláštních orgánů. Dle výpovědí soudců současníků důvodem zřízení těchto zvláštních rozhodčích soudů byla ani ne tak těžkopádnost soudního řízení, jako „*třídní duchúčsúčastněných vrstev obyvatelstva, jenž snaží se dosíci soudů obsazených druhy v povolání*“.² Pracovní spory jako rozhodčí soudy rozhodovaly ze zákona (nikoliv na základě vůle stran sporu) v celé řadě případů různě nazvané smírčí a rozhodčí orgány. V případě živnostenského řádu a živnostenského zákona se jednalo o rozhodčí výbory živnostenských společenstev,³ v případě náhradového zákona rozhodčí komise,⁴ dle zákona o závodních a revírních radách při hornictví o rozhodčí soudy hornické,⁵ u zákona o závodních výborech pak o rozhodčí komise,⁶ podle zákona o úpravě pracovních a mzdových poměrů domácké práce pak o obvodní komise. Kromě toho existovaly též rozhodčí soudy mzdové pro živnosti stavební a spory úředníků obcí⁷ rozhodovaly samosprávné orgány.⁸ Nicméně, vedle těchto speciálních úprav celá řada jiných povolání se mohla domoci ochrany pouze v rámci soudní soustavy. Za všechny lze zmínit např. domovníky.⁹

K bližšímu pojednání o mimosoudních metodách řešení individuálních pracovních sporů byly zvoleny pro svou až revoluční pokrokovost úprava rozhodování sporů podle zákona o domácké práci a úprava podle zákona o závodních výborech (část první a druhá). Následně budou shrnuty zásady prvorepublikové úpravy smírčího a rozhodčího řízení podle těchto ale i dalších zvláštních zákonů upravujících rozhodování v individuálních pracovních sporech. Pro přehlednost byl jako poslední kapitola zpracován stručný exkurz k vývoji alternativních metod řešení pracovních sporů po roce 1948 až do roku 1991.

z konference. Brno, 2009, dostupné na: http://www.law.muni.cz/edicni/dny_prava_2009/files/prispevky/rozhodci_rizeni/Hyblova_Karla__1307_.pdf (cit. 1. 2. 2014).

² Srov. rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 22. 9. 1925, R I 663/25 či rozhodnutí ze dne 18. 11. 1924, R I 938/24.

³ Ust. § 122 odst. 2 živn. řádu a § 208 odst. 2 živ. zákona.

⁴ Zákon ze dne 8. 4. 1920, č. 329 Sb. z. a n., o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový (zákon náhradový). Cit. zákon byl proveden nařízením ze dne 8. 4. 1920, č. 374 Sb. z. a n., kterým se vydává jednací řád pro rozhodčí komise podle § u 75 zákona náhradového.

⁵ Zákon ze dne 3. 7. 1924, č. 170 Sb. z. a n., o hornických soudech rozhodčích.

⁶ Zákon ze dne 12. 8. 1921, č. 330 Sb. z. a n., o závodních výborech.

⁷ V tomto případě lze samozřejmě oprávněně upozornit na pochybnost zařazení této úpravy do oboru pracovního práva. Pro jisté vazby na později utvořené pracovní právo však byl zařazen do studie i tento odkaz. K samotné úpravě srov. ust. § 40 zákona č. 35/1908 z. z. a posléze totéž ust. § 40 ve znění zákona č. 443/1919 Sb. z. a n. jímž upravují se služební poměry úředníků při obcích v Čechách, na Moravě a ve Slezsku.

⁸ Ust. § 40 zákona ze dne 23. 7. 1919, č. 443 Sb. z. a n., jímž upravují se služební poměry úředníků při obcích v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. K tomu např. rozhodnutí Nejvyššího soudu č. 10693, R I 199/31.

⁹ Ust. § 16 zákona ze dne 30. 1. 1920, č. 82 Sb. z. a n., kterým se upravují právní poměry domovníků.

OBVODNÍ A ÚSTŘEDNÍ KOMISE PODLE ZÁKONA O ÚPRAVĚ PRACOVNÍCH A MZDOVÝCH POMĚŘŮ DOMÁCKÉ PRÁCE

Práce konaná nikoliv pro vlastní potřebu mimo prostory objednatele, zaměstnavatele nebo zprostředkovatele, přesněji řečeno domácí práce, má v českých zemích bohatou právní tradici. Zmínit lze např. výnos ministerstva obchodu z 16. 11. 1883, č. 26701.¹⁰ Domáckou prací se označovala „činnost výrobní, jež bývá provozována dle místních zvyků osobami v jejich bytech, ať jako zaměstnání hlavní ať jako zaměstnání vedlejší, a to takovým způsobem, že tyto osoby, pokud se výrobní činností nezabývají samy, nezaměstnávají při ní živnostenských pomocníků, pracovníků, učňů, nýbrž používají spolupráce členů domácnosti“. Jednalo se ovšem o definici pro účely práva živnostenského. S další definicí pro účely pracovního práva a separátně též sociálního pojištění přišlo až zákonodárství ČSR.

Úprava domácí práce byla oprávněně považována za nejobtížnější ze všech pracovních poměrů tehdejší doby.¹¹ Domácí pracovníci nebyli odborově organizováni, měli zanedbatelnou ekonomickou sílu na trhu a navíc se často jednalo o ženy či děti.¹² Na druhou stranu se nejednalo o otázku marginální. V roce 1902 v Čechách, na Moravě a ve Slezsku pracovalo 275 000 domáckých dělníků, v roce 1923 odhadoval Štern, spoluvůrce prvorepublikové úpravy, jejich počet na půl milionu osob.¹³

ZÁKON O ÚPRAVĚ PRACOVNÍCH A MZDOVÝCH POMĚŘŮ DOMÁCKÉ PRÁCE

Zákon ze dne 12. 12. 1919, č. 29 Sb. z. a n. o úpravě pracovních a mzdových poměrů domácké práce přinesl do československého práva řadu přelomových ustanovení. Jako první z československých zákonů upravil způsob určení minimální mzdy, jakož i upravil smírčí a rozhodčí řízení ve sporech o mzdu. Kromě této úpravy prohlašoval též hromadné, tarifní smlouvy za závazné. Prováděcí úprava byla obsažena v nařízení ze dne 26. 11. 1920, č. 628 Sb. z. a n.¹⁴

Cílem zákona bylo zlepšit poměry tzv. domáckých dělníků, za které dle ust. § 2 označil všechny osoby, které se zaměstnávají výrobou nebo zpracováním zboží mimo provozovnu svých zaměstnavatelů, zpravidla ve svých obydlích, a neprovozují živnosti podle živnostenského řádu. Domácký dělník tak nepracoval přímo pro zákazníka, ale pro zaměstnavatele, který mu zadává práci. Základními principy této právní úpravy byla evidenční povinnost všech domácích pracovníků, obligatorní dodávkové knížky zadaných prací, vyplacených mezd, srážek a účtování materiálu. Smyslem zákona bylo napravit nedostatečnou sebeochranu domáckých dělníků; jejich malou odborovou or-

¹⁰ LUKÁŠ, J.: heslo Domácká práce in *Slovník veřejného práva čs.*, sv. I. Brno: Polygrafia, 1929, s. 428.

¹¹ GRUBER, J.: O postupu a směrnicích československé sociální politiky. In *Sociální politika v Republice československé*, sv. 11. Sociální ústav RČS, 1924, s. 6.

¹² J. Gruber vytyčuje též tzv. ženskou otázku jako součást dělnické otázky zaměřující se na specifickou problematiku ochrany námezdních pracovnic v průmyslu obchodě a zemědělství. Srov. otázky GRUBER, J.: *Sociální politika*. Praha: Všehrd, 1916, s. 11, k důvodům ochrany s. 87 a násl. nebo GRUBER, J.: Ženská otázka v středověku. *Obzor národohospodářský*, ročník XV. Praha: J. Otto, 1910, s. 273–279.

¹³ ŠTERN, E.: Úprava pracovních poměrů domáckých dělníků. *Sociální revue* 1923, s. 115.

¹⁴ Srov. zejména ust. § 5 a násl. nařízení č. 628/1920 Sb. z. a n.

ganizovanost.¹⁵ Základním nástrojem nahrazujícím to, co bylo později označeno jako kolektivní vyjednávání, se měla stát soustava ústředních a obvodních komisí a dále tzv. řád domácí práce.

Bohužel v praxi se zákon o úpravě pracovních a mzdových poměrů domácí práce příliš neosvědčil, a to z důvodů spojených se samotným zákonem, jakož i s chabým ekonomickým postavením domácích dělníků zdůrazněným poválečnou hospodářskou krizí. Během roku 1921 bylo sice ustanoveno pět ústředních komisí a v roce 1922 vzniklo 23 obvodních komisí, z nich se však ústřední a obvodní komise osvědčily pouze v některých regionech, a to pouze ve sklářském a textilním průmyslu.¹⁶ Činnost ostatních komisí byla kromě zprostředkování několika směrů spíše formální, informační a poradní.

OBVODNÍ KOMISE DOMÁCKÉ PRÁCE

Zákon o úpravě pracovních a mzdových poměrů domácí práce uložil zřízení jednak ústřední komise, jednak obvodních komisí domácí práce. Pro nejvíce exponované obory byly zřízeny obvodní komise domácí práce, jež se skládaly z devíti členů a devíti náhradníků, kteří byli do ústředních komisí jmenováni ministrem sociální péče a do obvodních komisí ustaveni vedoucím politického úřadu II. stolice. Jednání obvodních komisí se mohl s hlasem poradním kdykoliv zúčastnit předseda příslušné ústřední komise a jím označení její členové.

Všeobecným úkolem obvodních komisí bylo podávat příslušné ústřední komisi návrhy týkající se řádu domácí práce. Tím je třeba rozumět veškerá opatření obecné povahy, na nichž se usnesly ústřední komise (viz dále) a které následně byly schváleny Ministerstvem sociální péče. Řád domácí práce měl především stanovit minimální mzdu pro domácí pracovníky, jakož i nejnižší přejímající ceny. Řád domácí práce byl právně závazný pro podnikatele, zprostředkovatele i skladovní mistry. Pracovní smlouvy v části odporující řádu domácí práce byly neplatné. Naopak ustanovení tarifních smluv a hromadných pracovních smluv řád domácí práce rušily v souladu s ust. § 21 zákona o úpravě pracovních a mzdových poměrů domácí práce. Tarifní smlouva totiž byla žádoucím stavem, který se řád domácí práce snažil suplovat. Kolektivní smlouva, dobově chápána jako smlouva sjednaná mezi jedním zaměstnavatelem a jeho zaměstnanci, řád domácí práce nerušila, mohla pouze obsahovat výhodnější úpravu než řád domácí práce. Nedodržení řádu domácí práce bylo možné stíhat jako správní delikt. Pokud by domácímu pracovníkovi byla porušením řádu domácí práce způsobena škoda, měl právo požadovat její náhradu na škůdci.

Obvodní komise byly oprávněny připravit dobrozdání ve všech otázkách týkajících se úpravy domácí práce jejich výrobního odvětví a předkládat tato dobrozdání a návrhy příslušné ústřední komisi, jakož i úřadům a sociálním partnerům (dobově označeným jako zúčastnění povinní zájemci svazů svého obvodu). Předseda byl oprávněn obvodní

¹⁵ Osnova zákona vyšla jako tisk č. 1586 PS NS ČSR, 1919. Zpráva sociálně politického výboru NS se zprávou poslance Tučného byla rozeslána jako tisk č. 1968, 1919.

¹⁶ Srov. ŠTERN, E.: Deset let naší sociální politiky. *Sociální revue*, ročník X. Praha: Ministerstvo sociální péče, 1929, s. 15.

komisi za účelem porady či v souvislosti s vydáním nebo změnou řádu domácí práce svolat podle potřeby. Předseda byl povinen obvodní komisi svolat ihned, byl-li k tomu vyzván příslušnou ústřední komisí, nebo žádají-li o to všichni členové jedné ze skupin v komisi zastoupených.

Obvodní komise domácí práce působily dále též ve smírčím a rozhodčím řízení. To měla být jejich hlavní funkce. Úkolem obvodní komise domácí práce bylo tímto způsobem urovnat hromadný (nikoliv individuální) spor o pracovních či mzdových podmínkách, které vznikly v jejich výrobním odvětví a místním obvodě. Pokud nebyl spor vyřešen v rámci smírčího řízení, byla obvodní komise oprávněna vést rozhodčí řízení, v němž rozhodovala nálezem. O případné stížnosti proti nálezu byla oprávněna rozhodnout ústřední komise.¹⁷ Individuální spor mezi konkrétním domácím dělníkem a zaměstnavatelem byly i nadále oprávněny rozhodovat pouze soudy.

ÚSTŘEDNÍ KOMISE

Ústřední komise měla být zřízena pro každé výrobní odvětví,¹⁸ v praxi však existovaly obory, kde ke zřízení ústřední komise nedošlo. Ústřední komise se skládala vždy z 1/3 ze zástupců podnikatelů či zprostředkovatelů, domácích dělníků a odborníků. Členství v komisi trvalo čtyři roky. Komise sama volila jednoho náměstka předsedy ze zástupců podnikatelů a jednoho ze zástupců domácích dělníků. Ústřední komise měla

- právně závazně regulovat minimální mzdu pro domácí dělníky a dílenské pomocníky, jako i nejnižší cenu zboží, za kterou skladoví mistři a domácí dělníci je dodávali podnikatelům nebo zprostředkovatelům,
- zpracovávat dobrozdání a podávat návrhy ministerstvu sociální péče ve všech otázkách, týkajících se mzdových a pracovních poměrů v jejím výrobním odvětví, a
- rozhodovat o stížnostech podaných do nálezu obvodních komisí v jejím výrobním odvětví.

Kromě toho mohly ústřední komise upravovat i jiné pracovní a dodávkové podmínky. Bohužel zákon o úpravě pracovních a mzdových podmínek byl v praxi ve značné míře ignorován, a to z důvodu jednak neinformovanosti, jednak malé ekonomické síly domácích pracovníků.¹⁹ Základním problémem podvazujícím účinnost ústředních komisí byl ovšem obsažen přímo v právní úpravě – kvorum. Ústřední komise se usnášela, byli-li přítomni všichni její členové nebo jejich náhradníci. Komise rozhodovala většinou hlasů; při rovnosti hlasů rozhodoval předseda. Absolutní účasti bylo ovšem obtížné dosahovat, a to jednak pro příliš dlouhé funkční období, jednak pro nemožnost nahrazovat cestovní náhrady zástupcům sociálních partnerů, zejména domácím pracovníkům.

¹⁷ Podrobněji k řízení před komisemi i k vlastnímu smyslu zákona ŠTERN, E.: Úprava pracovních poměrů domácích dělníků. *Sociální revue* 1923, s. 117 a násl.

¹⁸ Přímou zákon ukládal zřídit ústřední komisi pro výrobu, textilní, výrobu oděvu, prádla a obuvi, sklářskou, perleťového zboží. Pro ostatní výrobní odvětví domácí práce mělo dojít ke zřízení ústřední komise postupně podle potřeby.

¹⁹ Srov. ŠTERN, E.: Deset let naší sociální politiky. *Sociální revue*, ročník X. Praha: Ministerstvo sociální péče, 1929, s. 15.

Zákon však s těmito případy počítal a stanovil, že nedostaví-li se zástupci jedné skupiny sociálních partnerů vůbec, ani jejich náhradníci bez omluvy, uznané předsedou za důvodnou, jednání se odročí a předseda povolá znovu komisi s upozorněním, že při novém jednání rozhodnou o sporné věci osoby nestranné spolu s předsedou bez ohledu na to, zda se některý ze zástupců sociálních partnerů k jednání dostavil.

Ústřední komise byly oprávněny konat potřebná šetření, zejména slyšet znalce. Byly-li pro některé výrobní odvětví zřízeny obvodní komise, měla ústřední komise vzít za základ svého jednání návrhy obvodních komisí a přizvat k němu jejich předsedy s hlasem poradním. O stížnostech pak rozhodovala ústřední komise podle obsahu spisů v neveřejném jednání. Tomuto jednání nesměli být přítomni předsedové obvodních komisí.

ROZHODČÍ KOMISE PODLE ZÁKONA O ZÁVODNÍCH VÝBORECH A JEJÍ PŮSOBNOST V PŘÍPADĚ PROPUŠTĚNÍ ZAMĚSTNANCE

Vytvoření osnovy k zákonu o závodních výborech je spojeno s výjimečnou osobou české sociální školy, ministrem Josefem Gruberem. Ač byl prof. Gruber významným národohospodářem, nebo možná právě proto, byly jeho život a dílo prodechnuty názorem, že „*hospodářství není samo o sobě účelem, nýbrž jen prostředkem k dosažení co nejvyššího fyzického, duševního a mravního rozvoje nejen individuí, nýbrž i národa a lidstva*“. Prof. Gruber tuto ideu tzv. hospodářské demokracie, která doplní demokracii politickou, vštěpoval nejen svým studentům během své dráhy akademické, ale tyto názory razil též v rámci své záslužné činnosti v Pražské obchodní komoře a během tajemnictví v Národohospodářském ústavě.²⁰

Pokud jde o přípravu vlastní osnovy zákona o závodních výborech nelze nezmínit ostrý kontrast s obvyklým způsobem přípravy dnešní legislativy. Jak vzpomíná Gruberův tehdejší podřízený E. Štern, prof. Gruber si jeho a dr. Picka zavolal a uložil jim ihned odjet do Německa za účelem sebrání praktických zkušeností s touto materií.²¹

²⁰ Vedle své učitelské dráhy zastával prof. Gruber celou řadu významných veřejných funkcí. V prvé řadě je nutno zmínit generální sekretářství Národohospodářského ústavu při České Akademii a editorské práce na celých 30 ročních Obzoru národohospodářského. Výjimečnost osoby prof. Grubera, tentokrát po stránce manažerské, byla zdůrazněna zvláštní hrou osudu, kdy se v nelehké době stal nejen prvním předsedou nově založeného Sociálního ústavu ČSR, ale též ministrem práce a sociálních věcí. Z této pozice jako odborník, dobrý organizátor a politik se podílel na budování systému sociální ochrany obyvatelstva skutečně napříč celými dnes traktovanými obory práva pracovního a práva sociálního zabezpečení. Tak např. J. Gruber předložil parlamentu zákon o tzv. gentském systému, připravil vládní návrh osnovy zákona o nemocenském pojištění státních zaměstnanců, návrh osnovy o úpravě sociálních poměrů žurnalistů z povolání, participoval na organizaci vysoké školy žurnalistické a ustavil komisi pro vypracování vládní osnovy sociálního pojištění. V neposlední řadě se za Gruberova ministrování zaváděl do praxe zákon o osmihodinové pracovní době a pan ministr se zasloužil o důsledné uplatňování této nové ochranné legislativy zintenzivněním spolupráce s kontrolními orgány.

²¹ Jednalo se o tzv. Betriebsrätegesetz vom 4. Februar 1920. Text zákona včetně historického exkurzu od A. Rehling jsou k dispozici zde: http://www.1000dokumente.de/pdf/dok_0133_brg_de.pdf (cit. 29. 1. 2014). K vývoji myšlenky demokratismu v kolektivním pracovním právu na území dnešního Německa srov. RICHARDI, R.: *Betriebsverfassungsgesetz*. Band 1, Kommentar. München: C. H. Beck, 1981,

Když pak z jednání odcházeli, jinak neformální prof. Gruber, jim slavnostně oznámil: „Budou to základy k počínající hospodářské demokracii, která nutně vyplyne a doplní demokracii politickou. Pracujte obezřetně a opatrně, ale s klidným vědomím, že plníte úkoly dne.“ Zákon o závodních výborech byl tedy vytvořen dle německého a rakouského vzoru.²²

Zákon o závodních výborech vedle přelomové, nikoliv však revoluční instituce – závodního výboru²³ – zřídil též rozhodčí komise, které řešily otázku nároku na mzdu nebo plat za dobu, po kterou musili být členové závodního výboru výjimečně a nevyhnutelně činní v pracovní době pro závodní výbor (ust. § 22 odst. 1 ve spojení s ust. § 26 odst. 1 zákona o závodních výborech). Tyto otázky by ovšem i dnes byly podle některých názorů doktríny²⁴ považovány za objektivně arbitrovatelné.²⁵ Působnost rozhodčí komise se však vztahovala též na případ statusový, na propuštění (výpověď) dělníka nebo zřízence,²⁶ který byl alespoň tři roky nepřetržitě zaměstnán v podniku (ust. § 3 odst. 1 písm. g) zákona o závodních výborech).

ROZHODČÍ KOMISE A JEJÍ PŮSOBNOST

Rozhodčí komise byla považována za správní úřad.²⁷ Rozhodčí komise byla šestičlenná, přičemž předsedou byl povinně soudce z povolání,²⁸ obeznamovaný dle ust. § 26 odst. 2 zákon o závodních výborech ve věcech živnostenských,²⁹ který byl jmenovaný předsedou příslušného sborového soudu. Ten mohl jmenovat předsedou ji-

s. 51 a násl. Německý vývoj částečně předešlo Rakousko, kde se jednalo o Gesetz über die Errichtung von Betriebsräten vom 15. Mai 1919. K tomu srov. HUPPERT, S.: *Gesetz vom 15. Mai 1919 betr. die Errichtung von Betriebsräten*. Verband 1920.

²² ŠTERN, E.: Deset let naší sociální politiky. *Sociální revue*, ročník X. Praha: Ministerstvo sociální péče, 1929, s. 12.

²³ Závodní výbor se povinně zřizoval pro každý samostatný výdělečně činný závod, v němž bylo trvale (celoročně) zaměstnáno aspoň 30 zaměstnanců a který trval aspoň půl roku od zahájení výroby. Závodem se dle ustanovení § 1 odst. 2 citovaného zákona rozuměla každá hospodářská jednotka, která se lišila správou nebo účtováním od správy nebo účtování jiných hospodářských jednotek téhož podnikatele. K vymezení pojmu hospodářská jednotka viz např. nálezy NSS ze dne 29. 1. 1923, č. 1504. K vyloučení závodů bankovních nálezy NSS ze dne 28. 6. 1923, č. 5252/23, u pojišťoven pak nálezy NSS ze dne 15. 1. 1924, č. 20785/23.

²⁴ BĚLOHLÁVEK, A.: Arbitrabilita pracovněprávních sporů. *Bulletin advokacie* 9/2007, s. 23 a násl., dále BĚLOHLÁVEK, A.: *Zákon o rozhodčím řízení. Komentář*. Praha, C. H. Beck, 2004, s. 32–33. Srov. též BĚLOHLÁVEK, A.: Soudní příslušnost v pracovněprávních věcech s mezinárodním prvkem a arbitrabilita pracovněprávních sporů. *Právo a zaměstnání*. Praha: LexisNexis CZ, 2005, č. 7–8, s. 5.

²⁵ Tj. být způsobilým předmětem rozhodčího řízení.

²⁶ Zřízencem byla osoba, která podléhala penzijnímu pojištění dle zákona ze dne 5. 2. 1920, č. 89 Sb. z a n., anebo mu podléhala, kdyby nebylo osvobození z pojistné povinnosti dle ust. § 2 dle cit. zákona.

²⁷ Nálezy NSS ze dne 4. 11. 1922, č. 12223.

²⁸ V části, v níž původně stanovil zákon o závodních výborech, že předseda jmenuje své náměstky, kterými mohou být veřejní úředníci znalí práva, v místech, kde není soudu, bylo ust. § 26 odst. 2 cit. zákona a ust. nařízení vlády ze dne 21. 12. 1921 č. 2 z r. 1922 Sb. z a n. prohlášeno NSS za neplatné v té části, ve které umožňovalo, aby i pro místa, kde byl soud, byl jmenován náměstkem úředník, a nikoliv soudce z povolání. Viz nálezy z 30. 9. 1923, č. j. 8176/23.

²⁹ Slovo živnostenských je nutno číst v dobovém kontextu. Význam obecného občanského zákoníku v rámci pracovního práva postupně klesal, počátkem 20. století obsahoval úplnou úpravu již jen nepatrné části pracovních (služebních) smluv. Kontinuální hospodářský, technický a společenský rozvoj vyústil v potřebu úpravy, jež nebylo možné v roce 1811 předvídat. Nejčtenější a nejvýznamnější pracovní smlouvy tak byly v podstatné části upraveny zvláštními (dobově živnostenskoprávními) veřejnoprávními předpisy.

ného veřejného úředníka, pokud v daném místě nebylo soudu. Mohl být též jmenován náměstek či několik náměstků rozhodčí komise.³⁰ Okresní politická správa jmenovala jednoho přísedícího jako odborného znalce z veřejných úředníků, kteří působili v sociálně-politické nebo národohospodářské oblasti. Dalšími členy komise byli dva zástupci zaměstnavatelů a dva zástupci zaměstnanců dle příslušných odborových organizací. Rozhodčí komisi tedy povinně předsedal soudce z povolání a i na ostatní laické členy se v zásadě hledělo jako na soudce.³¹ Odborové organizaci zaměstnanecké ani zaměstnavatelské, ani jejich svazům, však nenáleželo právo kontrolovat, zda jmenování přísedících rozhodčích komisí bylo uskutečněno v souladu se zákonem o závodních výborech.³² Členství v rozhodčí komisi bylo čestné³³ a funkční období trvalo čtyři roky. Složení senátu určoval předseda, mohl dle potřeby vytvořit i více senátů stejně složených. Závod se mohl nacházet též v působnosti více rozhodčích komisí.³⁴

Rozhodčí komise byla schopna usnášení, pokud bylo v senátě přítomno celkem šest osob z členů nebo jejich náhradníků, přičemž členové z řad zaměstnavatelů a zaměstnanců museli být zastoupeni stejně. Rozhodovala-li rozhodčí komise v jiném než vyhlášce č. 2/1922 Sb. z. a n. odpovídajícím složení, pak to bylo pro Nejvyšší správní soud důvodem pro zrušení rozhodnutí, které takto složená rozhodčí komise vynesla.³⁵ Rozhodovalo se většinou hlasů. Při rovnosti hlasů rozhodoval názor předsedy, který proto musel být vždy výslovně konstatován.³⁶

Působnost rozhodčí komise v případě propuštění jednotlivého zaměstnance byla omezena, a to jednak z hlediska věcného, jednak z hlediska aktivní legitimace pro zahájení tohoto řízení. Úkolem rozhodčí komise bylo pouze rozhodnout o nejdůležitější otázce, o důvodnosti propuštění/výpovědi dělníka či zřízence. Ostatní související problémy, jako zejména otázky, do kdy trval pracovní poměr či kdy naopak skončil služební poměr nebo jaké nároky má propuštěný zaměstnanec, byly a zůstaly v působnosti obecných, resp. pracovních soudů.³⁷ Pokud ovšem rozhodčí komise rozhodla o soukromoprávních nárocích v rámci své pravomoci, mohla se dotčená strana sporu obrátit žalobou na řádné soudy ve lhůtě 90 dnů, resp. 30 dnů, pokud již dříve proti rozhodnutí rozhodčí komise podala stížnost k Nejvyššímu správnímu soudu. Pokud řádné soudy odmítly rozhodovat pro nedostatek pravomoci, mohla se dotčená strana sporu obrátit na Nejvyšší správní soud do 60 dnů od doručení rozhodnutí poslední stolice.³⁸

³⁰ Nález NSS z 10. 9. 1922, č. 8176.

³¹ HORA, V.: *Československé civilní právo procesní*, III. díl, s. 254, reprint Wolters Kluwer ČR, a.s., 2010, s. 202.

³² Nález NSS ze dne 29. 3. 1933, č. 2611/33 in *Sociální revue* 1933, s. 232 a 233.

³³ Předseda rozhodčí komise nebo jeho náměstek, stejně tak člen znalec anebo jeho náhradník měli ale právo na cestovné a stravné podle své hodnostní třídy.

³⁴ Srov. nález NSS z 11. 12. 1923, č. 21121.

³⁵ Nález NSS ze dne 24. 9. 1928, č. 26.043/27 in *Sociální revue*, ročník IX. Praha: Ministerstvo sociální péče, 1929, s. 76 a 77.

³⁶ Nález NSS ze dne 10. 7. 1923, č. 5115.

³⁷ Nález NSS ze dne 11. 5. 1923, č. 8055/23, nález NSS ze dne 12. 9. 1928, č. 24.735, publikovaný in *Sociální revue*, ročník IX. Praha: Ministerstvo sociální péče, 1928, s. 419 a 420, rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 6. 5. 1924, R II 126/24, či HORA, V.: *Československé civilní právo procesní*, III. díl, s. 254, reprint Wolters Kluwer ČR, a.s., 2010.

³⁸ Nález NSS ze dne 22. 2. 1928, č. 1059, publikovaný in *Sociální revue*, ročník IX. Praha: Ministerstvo sociální péče, 1928, s. 422 a násl.

Rozhodčí komise neměla příslušnost rozhodovat v ostatních případech, kdy dělník nebo zřízenec se dopustil jednání, po němž mohl být pracovní nebo služební poměr bez výpovědi přerušen podle ust. § 82 živnostenského řádu z roku 1885 a ust. § 27 zákona o obchodních pomocnících z r. 1910, nebo obdobných zákonů platných na Slovensku a Podkarpatské Rusi, čehož zaměstnavatelé využívali.³⁹ Přesto judikatura Nejvyššího správního soudu rozhodčí komise soustavně nutila i v těchto případech meritorně rozhodnout o stížnosti závodního,⁴⁰ aby následně bylo možné její rozhodnutí přezkoumat ze strany řádných či pracovních soudů.⁴¹

Dle ust. § 3 odst. 1 písm. g) zákona o závodních výborech byla správa závodu povinna ihned sdělit propuštění (výpověď) dělníka nebo zřízence, který byl aspoň tři roky nepřetržitě v podniku zaměstnán, závodnímu výboru, který mohl shledat propuštění (výpověď) zřejmě neodůvodněným a předložit věc do tří dnů se svým dobrozdáním rozhodčí komisi. Rozhodčí komise přitom požadovaly, aby se tak stalo oficiálním přípisem, a nikoliv prostým sdělením.⁴²

Podnět pro zahájení řízení musel vyjít ze strany závodního výboru, který jediný měl právo odporu. O využití tohoto práva se musel závodní výbor usnést na schůzi.⁴³ Na druhou stranu bylo nerozhodné, že k výpovědi došlo dříve, než byl závodní výbor zvolen.⁴⁴ Rozhodčí komise však nebyla oprávněna rozhodnout v případě výpovědi, kde správa závodu nesplnila svou oznamovací povinnost; zde byla dána pravomoc příslušného soudu.⁴⁵ Závodní výbor byl jediné oprávněn též ke stížnosti proti rozhodnutí rozhodčí komise.⁴⁶

Propuštěný zaměstnanec sám toto rozhodčí řízení zahájit nemohl. Pokud se zaměstnanec cítil propuštěn neprávem, ale závodní výbor neshledal toto propuštění „zřejmě neodůvodněné“, musel zaměstnanec zahájit řádné soudní řízení. Jelikož se jednalo stále o soukromoprávní poměr, nemohl na druhou stranu závodní výbor jednat proti výslovné vůli propuštěného zaměstnance.⁴⁷ Pokud nebyla třídní lhůta dodržena, byl úkon závodního výboru vyloučen.⁴⁸ Lhůtu nebylo možno prodloužit.

Závodní výbor měl též funkci poradní v případech hromadného propouštění, tedy v případech, kdy důvod skončení pracovních poměrů se zaměstnanci nespočíval v jednání či chování těchto zaměstnanců (tzv. vnější příčiny). V těchto případech však

³⁹ Zaměstnavatelé, kteří se chtěli vyhnout rozhodčímu řízení, často vznášeli námitky, že se jedná o propuštění zaměstnance dle ust. § 82 ř. ž. K odmítnutí tohoto argumentu srov. rozhodnutí Nejvyššího správního soudu Boh. A 8622.

⁴⁰ Nález NSS ze dne 25. 10. 1933, č. 17.119/33, *Sociální revue* 1933, s. 506 a 507.

⁴¹ Nález NSS ze dne 17. 10. 1928, č. 27.757, publikovaný in *Sociální revue*, ročník IX. Praha: Ministerstvo sociální péče, 1928, s. 497 a násled.

⁴² Nález rozhodčí komise v Pardubicích ze dne 7. 2. 1923, č. R.k. 2/23-4 in *Sociální revue*, ročník IV. Praha: Ministerstvo sociální péče, 1923, s. 159.

⁴³ Nález rozhodčí komise v Hranicích ze dne 3. 1. 1923, č. R.k. 15/22-2 in *Sociální revue*, ročník IV. Praha: Ministerstvo sociální péče, 1923, s. 160.

⁴⁴ Nález NSS ze dne 4. 11. 1923, č. 12223.

⁴⁵ Nález NSS ze dne 4. 2. 1931, 1729/31, publikováno in *Sociální revue*. Praha: Ministerstvo sociální péče, 1931, s. 198.

⁴⁶ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 6. 5. 1924, R II 126/24.

⁴⁷ Srov. usnesení NSS ze dne 20. 11. 1922, č. 13921 nebo nález NSS ze dne 12. 9. 1928, č. 24.735 a dále HORA, V.: Československé civilní právo procesní, III. díl, s. 254, reprint Wolters Kluwer ČR, a.s., 2010.

⁴⁸ Srov. rozhodnutí NSS z 10. 9. 1923 č. 9841/23 publikované v příloze Soude. listů pod č. 24.

závodnímu výboru právo odporu proti rozhodnutí podnikatele nenáleželo, ledaže podnikatel existenci vnějších příčin předstíral, aby se mohl jednodušeji zbavit konkrétních zaměstnanců.⁴⁹ Nicméně pokud se v případě hromadného propouštění závodní výbor na rozhodčí komisi obrátil a ta věcně rozhodla, bylo se proti tomuto rozhodnutí bránit u příslušných civilních soudů, nikoliv u Nejvyššího správního soudu.⁵⁰ Další výjimkou pro případ hromadného propouštění byla ochrana členů závodního výboru. Ti mohli být v případě hromadného propouštění propuštěni pouze se souhlasem rozhodčí komise.⁵¹

Rozhodčí komise kromě rozhodování o propuštění dělníka či zřízence (a to i v případě, že se jednalo právě o funkcionáře závodního výboru)⁵² udělovala též souhlas dle ust. § 22 odst. 2 zákona o závodních výborech k propuštění členů závodního výboru.⁵³ Správa závodu musela požádat o předchozí souhlas, dodatečně již tuto vadu zhojit možno nebylo.⁵⁴ Souhlas však nebylo třeba, pokud byl člen závodního výboru propuštěn z důvodů, které opravňovaly zaměstnavatele k okamžitému propuštění zaměstnance podle ust. § 82 ž. ř. z. z roku 1885 nebo zákona o obchodních pomocnících z roku 1910, nebo obdobných zákonů platných na Slovensku a Podkarpatské Rusi. Souhlas byl naopak potřeba v případě hromadného propouštění, pokud se nejednalo o zastavení výroby.⁵⁵ Došlo-li k zastavení pouze části závodu, bylo na rozhodnutí rozhodčí komise, zda členům závodní výboru takovou ochranu poskytne.⁵⁶ Stejná ochrana platila pro náhradníka závodního výboru,⁵⁷ nikoliv však pro kandidáta⁵⁸ či člena volebního výboru.⁵⁹ Dle judikatury se ovšem udělení souhlasu nepovažovalo za rozhodnutí rozhodčí komise o stížnosti či sporu, ale pouze za projev doplňující prohlášení zaměstnavatele. Proto nebylo udělení souhlasu ze strany rozhodčí komise přezkoumatelné Nejvyšším správním soudem.⁶⁰

Jestliže rozhodčí komise souhlas neudělila a zaměstnavatel přesto propustil funkcionáře závodního výboru, či dokonce si souhlas ani nevyžádal, rozhodovaly již spory o soukromoprávních nárocích funkcionářů živnostenské či řádné soudy. V těchto sporech již působnost rozhodčí komise dána nebyla.⁶¹ Nemohla tedy ani prohlásit propuštění funkcionáře nebo náhradníka, k němuž došlo bez jejího souhlasu, za neplatné

⁴⁹ Nález NSS z 6. 6. 1934, č. 21.175/33, *Sociální revue* Praha: Ministerstvo sociální péče, 1934, s. 336 a 337.

⁵⁰ Nález NSS ze dne 12. 9. 1928, č. 24.736, *Sociální revue*, ročník IX. Praha: Ministerstvo sociální péče, 1928, s. 497 a 498.

⁵¹ Nález NSS ze dne 12. 9. 1928, č. 24.735, publikovaný in *Sociální revue*, ročník IX. Praha: Ministerstvo sociální péče, 1928, s. 419 a 420.

⁵² Srov. nález NSS z 11. 5. 1923, č. 8054.

⁵³ Srov. např. nález NSS ze dne 21. 9. 1932, č. 7050/32.

⁵⁴ Nález rozhodčí komise v Hořovicích ze dne 3. 3. 1923, č. R.k. 2/23-4 in *Sociální revue*, ročník IV. Praha: Ministerstvo sociální péče, 1923, s. 160.

⁵⁵ Nález NSS ze dne 2. 10. 1923, č. 16282/23. K zastavení činnosti závodu se NSS vyjádřil např. v nálezu z 9. 10. 1923, č. 15805.

⁵⁶ Nález NSS ze dne 2. 10. 1923, č. 16282.

⁵⁷ Tak nález NSS ze dne 9. 2. 1923, č. 1166/23. Rozhodčí komise byla oprávněna v případě náhradníka rozhodnout, zda mu vůbec tato ochrana náleží.

⁵⁸ Nález NSS ze dne 4. 11. 1922, č. 12223.

⁵⁹ Nález NSS ze dne 19. 2. 1924, č. 2931.

⁶⁰ Tak např. nález NSS ze dne 12. 12. 1922, č. 18976 či usnesení ze dne 20. 12. 1922, č. 16111.

⁶¹ Nález NSS ze dne 5. 3. 1923, č. 394 a nález z 30. 6. 1923, č. 11686/23.

a rozhodnout o nárocích těchto propuštěných zaměstnanců. Na druhou stranu vyslovila-li rozhodčí komise, že propuštění z práce je bez souhlasu rozhodčí komise nezákonné a neplatné, šlo již o správní akt, který bylo možné soudně přezkoumat.⁶²

JEDNÁNÍ PŘED ROZHODČÍ KOMISÍ

Řízení před rozhodčí řízení bylo upraveno prováděcím nařízením vlády z 29. 12. 1921, č. 2 Sb. z. a n. z r. 1922.⁶³ K líčení byl předseda povinen vždy, pokud to bylo možné, povolát ty členy senátu, kteří byli stejného nebo příbuzného povolání nebo ze stejné skupiny, o jejíž spor šlo. Dle ust. § 35 odst. 2 cit. nařízení platila pro veškerá jednání před rozhodčí komisí ustanovení civilního řádu soudního o jednání před soudy okresními, ledaže bylo stanoveno něco jiného. Pro řízení před rozhodčí komisí platila např. přísná zásada projednací, žalobní nárok musel být tedy určitě vyjádřen a rozhodčí komise nesměla straně přiznat něco, co nebylo požadováno.⁶⁴ Nejvyšší správní soud ve své praxi na této zásadě důsledně a někdy až přepjatě formalisticky trval.⁶⁵ Rozhodčí komise byla dále po zrušení svého rozhodnutí ze strany Nejvyššího správního soudu povinna konat v souladu s právním názorem, na němž Nejvyšší správní soud svůj nálezh založil.⁶⁶

Zákon o závodních výborech i nařízení č. 2/1922 Sb. upravily celou řadu zvláštností řízení. Jednání bylo vždy neveřejné. Nařízení vlády č. 2/1922 Sb. z. a n. v ust. § 32 upravovalo důvody vyloučení a odmítnutí člena a náhradníka senátu rozhodčí komise. V této věci platila obecná úprava o odmítnutí a vyloučení soudců v řízení civilním. O námitkách proti členu (náhradníku) však rozhodoval předseda rozhodčí komise s konečnou platností, o námitkách proti předsedovi rozhoduje předseda příslušného sborového soudu. Dle judikatury byla z rozhodovací činnosti v rozhodčí komisi vyloučena osoba, která jménem jedné strany v předmětu sporu jednala, ať soukromě, či jako funkcionář.⁶⁷ Dalším specifikem, kterého si všimla též teorie, bylo určení strany ve sporu. Tou byli jak propuštěný zaměstnanec, tak závodní výbor. Nejednalo se ovšem o společenství v rozepři, neboť pánem sporu byl pouze zaměstnanec sám. Závodní výbor tak sice dával podnět k zahájení řízení, ale o tom, zda bude tento podnět skutečně předmětem nalézací činnosti rozhodčí komise, rozhodoval v poslední řadě sám zaměstnanec. Ten nebyl návrhem, který učinil závodní výbor vázán, mohl jej tedy nejen zúžit, ale i rozšířit.

Zastupování stran před rozhodčí komisí upravovalo ust. § 34 nařízení vlády č. 2/1922 Sb. z. a n. Nutno poznamenat, že strany nesměly být zastoupeny ani advokátem, ani notářem, ledaže se jednalo o funkcionáře odborových sdružení. Rozhodčí komise rozhodovala vždy po ústním jednání ve věci a nesměla vynést nálezh pro zmeškání.

⁶² Nález NSS z 19. 2. 1924, č. 2931.

⁶³ Srov. ust. § 26 odst. 7 zákona o závodních výborech.

⁶⁴ Nález NSS ze dne 19. 2. 1924, č. 2927 dále např. nálezh NSS ze dne 12. 9. 1928, č. 24.735, publikovaný in *Sociální revue*, ročník IX. Praha: Ministerstvo sociální péče, 1928, s. 419 a 420.

⁶⁵ Srov. Nález NSS ze dne 7. 11. 1928, č. 29.768 in *Sociální revue*, ročník IX. Praha: Ministerstvo sociální péče, 1929, s. 75 a 76.

⁶⁶ Nález NSS ze dne 7. 3. 1923, č. 2949.

⁶⁷ Srov. nálezh ze dne 12. 12. 1922, č. 18975.

Pokud se nedostavili zástupci jedné strany či jejich náhradníci k jednání bez omluvy uznané předsedou za důvodnou, jednání se muselo odročit a předseda byl povinen svolat znovu komisi s upozorněním, že při novém jednání rozhodnou o věci znalec spolu s předsedou bez ohledu, zda se některé ze stran k jednání dostaví či nikoliv. V tomto případě se museli zástupci zaměstnavatelů či odborových organizací zdržet hlasování a zástupci strany či jejich náhradníci, jejichž bezdůvodným jednáním bylo jednání zmařeno, nesli společně a nerozdílně náklady zmařeného jednání.

O průběhu jednání před rozhodčí komisí a o výsledku hlasování bylo nutno dle ust. § 35 nařízení vlády č. 2/1922 Sb. z. a n. sepsat zápis, který musel obsahovat jména osob, které se jednání zúčastnily, veškeré návrhy předmětu řízení, výsledky výslechů svědeckých i znaleckých a jiných provedených důkazů, výsledky hlasování, vynesená usnesení a rozhodnutí. V zápise muselo být dále uvedeno, zda strany byly přítomny celému jednání, zejména též vynesení nálezu.

Rozhodčí komise pak byla povinna rozhodnout do sedmi dnů s platností konečnou.⁶⁸ Dokud rozhodčí komise nerozhodla, byl dotčený dělník nebo zřízenec považován za zaměstnance čerpajícího dovolenou. Nález vyhlášoval předseda veřejně ihned po tajné poradě. Rozhodnutí muselo být vyhotoveno písemně, podepsáno předsedou a doručeno stranám nejpozději do osmi dnů. Rozhodčí komise mohla též uložit veřejně vyhlášení rozhodnutí v závodu či novinách.

Rozhodčí komise mohla zamezit propuštění dělníka či zřízence, jestliže zjistila, že důvodem propuštění (zákon o závodních výborech zde striktně vymezil, o co mohla být žaloba opřena):

- a) očividně byla příslušnost či nepříslušnost k některé politické nebo odborové, národní nebo náboženské organizaci,
- b) očividně byla politická, odborová, národní či náboženská s činností v závodě nesouvisející činnost a její právní důsledky,
- c) bylo zdráhání konat trvale práce jiného druhu, než pro které byl přijat do zaměstnání,
- d) byla nespravedlivá příkrst, neodůvodněna jeho chováním, nebo poměry závodu, s přihlédnutím zejména ke stáří, k délce jeho zaměstnání v závodě, i k jeho poměrům rodinným a majetkovým.

Pokud rozhodčí komise shledala žalobu odůvodněnou, mohla, podle návrhu žalobce, přiznat odstupné v jedno až čtyřtýdenní výši, uložit zajištění zaměstnání v témže oboru (nikoliv však u téhož zaměstnavatele), nebo uložit znovupřijetí k výkonu práce za dřívějších podmínek s náhradou ušlého výdělku. Rozhodčí komise mohla v rámci podaného návrhu využít některou nebo všechny tři možnosti ust. § 3 písm. g) dle zákona o závodních výborech.⁶⁹ Návrh na znovupřijetí k výkonu práce v sobě implicitně zahrnoval předchozí varianty. Rozhodčí komise mohla neuznat návrh žalobce za odůvodněný a přiznat právo na zajištění zaměstnání v témže oboru nebo jen právo na odstupné.

⁶⁸ Jednalo se však pouze o lhůtu pořádkovou. Tak HORA, V.: *Československé civilní právo procesní*, III. díl, s. 254, reprint Wolters Kluwer ČR, a.s., 2010, s. 201.

⁶⁹ Nález rozhodčí komise v Žatci ze dne 13. 1. 1923, č. R.k. 1/23-4 in *Sociální revue*, ročník IV. Praha: Ministerstvo sociální péče, 1923, s. 160.

Žádal-li žalobce něco jiného, byla rozhodčí komise povinna rozhodnutí ve věci odepřít, neboť zde byla dána pravomoc soudů.

Výrok rozhodčí komise o existenci nároku zaměstnance dle ust. § 3 písm. g) zákona o závodních výborech byl považován za rozhodnutí správního úřadu o soukromoprávním nároku.⁷⁰ K přezkoumání nálezu rozhodčí komise o platnosti propuštění (výpovědi) tak nebyl příslušný Nejvyšší správní soud,⁷¹ ale řádné soudy.⁷²

Na nález rozhodčí komise opatřený doložkou vykonatelnosti (vyhotovoval politický úřad), byl soudně vykonatelný. Rozhodčí komise mohla přiznat stížnosti k Nejvyššímu správnímu soudu odkládací účinek a odložit tak vykonatelnost svého rozhodnutí.⁷³ Pokud se jednalo o „svévolné vedení sporu“, byla rozhodčí komise oprávněna přiznat zvítězivší straně na její návrh náhradu nákladů, jinak o náhradě nákladů nerozhodovala.

ZŘIZOVÁNÍ ROZHODČÍCH KOMISÍ A JEJICH ČINNOST

Zákon o závodních výborech nabył účinnosti 1. 1. 1922, ust. § 5 a 6 až 1. 7. 1922. V následujícím roce bylo odhadnuto v dobové odborné literatuře, že existovalo asi 1632 závodních výborů a cca 200 rozhodčích komisí. Vzhledem k rozložení průmyslu bylo nejvíce rozhodčích komisí zřízeno v Čechách, konkrétně se jednalo o 110 komisí. Z hlediska nápadu věci, počtu konaných sezení a vydaných písemných nálezů byla většina věcí rovněž projednána a rozhodnuta v Čechách.

Pokud se jedná o vývoj počtu rozhodčích komisí v čase je od roku 1923 vidět ústup počtu projednaných věcí oproti prvnímu roku účinnosti zákona o závodních výborech. To bylo způsobeno existencí judikatury k volebním sporům, jež byly v agendě rozhodčích komisí zpočátku nejvíce zastoupeny. Stejně mírně klesal i počet rozhodčích komisí, kdy např. v roce 1926 již existovalo 194 rozhodčích komisí.⁷⁴

Z hlediska národnostního byly agilnější rozhodčí komise působící v okresech s většinovým německým obyvatelstvem.⁷⁵ Dobová literatura potvrzuje, že instituce rozhodčích komisí se již během prvního čtyřletého funkčního období vcelku vžila, zejména pokud šlo o smírné a rychlé vyřešení sporu.⁷⁶

⁷⁰ Tak např. usnesení NSS ze dne 4. 6. 1923, č. 6960.

⁷¹ Srov. usnesení NSS ze dne 20. 11. 1922, č. 13921/22, 9974, 10420, 11743, 16965 a 16534/22, dále ze dne 7. 12. 1922, č. 18117, ze dne 12. 12. 1922, č. 19065/22 a ze dne 7. 3. 1923, č. 2224.

⁷² Nález NSS z 25. 9. 1923, č. 15754 a dále nález z 9. 10. 1923, č. 15876, nález z 4. 12. 1923, č. 20783, usnesení z 20. 11. 1922, č. 13921, usnesení z 4. 6. 1923, č. 6960, usnesení z 4. 6. 1923, č. 8169, usnesení z 10. 10. 1923, č. 16170, usnesení z 10. 10. 1923, č. 14391, usnesení z 5. 11. 1923, č. 16391, usnesení z 5. 11. 1923, č. 17711, usnesení z 5. 11. 1923, č. 17780 a usnesení z 4. 6. 1923, č. 6991.

⁷³ Nález rozhodčí komise v Rokycanech ze dne 19. 12. 1922, č. R.k. 5 a 66/22 in *Sociální revue*, ročník IV. Praha: Ministerstvo sociální péče, 1923, s. 160.

⁷⁴ V Čechách 109, na Moravě 37, ve Slezsku 10, na Slovensku 37 a na Podkarpatské Rusi 1. KOTEK, J.: Závodní výbory v roce 1926. *Sociální revue*. Praha: Ministerstvo sociální péče, 1926, s. 483.

⁷⁵ Tak Závodní výbory a činnost rozhodčích komisí v roce 1923 in *Sociální revue*, ročník V. Praha: Ministerstvo sociální péče, 1924, s. 156 a 157.

⁷⁶ Např. KOTEK, J.: Závodní výbory v roce 1926. *Sociální revue*. Praha: Ministerstvo sociální péče, 1926, s. 481.

STRUČNÝ EXKURZ K VÝVOJI V OBDOBÍ 1948 AŽ 1991

Po únoru 1948 se vlivem změny politické situace mění charakter občanského i pracovního práva. V souladu s nově přijímanými socialistickými principy se opouští v pracovním právu koncepcie smluvního vztahu mezi zaměstnavatelem a fyzickou osobou, jejímž předmětem je směna práce za odměnu. To se projevuje hned v několika ohledech. Především se pracující stávají vlastníky výrobních prostředků a do pozice zaměstnavatele nastupuje socialistická organizace hospodařící se státním majetkem. Nově nastolená politika plné zaměstnanosti vede k oslabení hospodářské závislosti pracovníka na zaměstnavateli, což má za následek nedostatek pracovních sil.⁷⁷ Je ovšem příznačné, že závislost pracovníků na vůli komunistické strany je naopak posílena. Jsou sankcionována opatření akčních výborů nebo opatření učiněná na jejich návrh nebo na jejich místě, k nimž došlo v době od 20. 2. 1948 do 8. 8. 1948 a která vedla k předčasnému zrušení pracovních poměrů v zájmu ochrany nebo zabezpečení lidově-demokratického zřízení či očisty veřejného života.⁷⁸ Závazkový vztah využívání pracovní síly zaměstnance je doplněn vztahem politické podřízenosti a společenským vztahem účasti na řízení.⁷⁹ Poměrně brzo dochází též k zásadní změně v oblasti odměňování. Zákonem o státní mzdové politice z 13. 11. 1948⁸⁰ přísluší Ministerstvu sociální péče, a nikoliv smluvním stranám, aby vykonávajíc působnost v oboru mzdové politiky podle zásad stanovených vládou v rámci jednotného hospodářského plánu stanovilo a měnilo mzdy i jiná plnění poskytovaná v souvislosti s pracovním nebo učebním poměrem, která mají peněžitou hodnotu (ust. § 1 odst. 1 písm. a) cit. zákona).⁸¹

I po únoru 1948 platil Dekret č. 104/1945 Sb. a závodní výbor tak v případě, že se na něj obrátil zaměstnanec se svým pracovním sporem, mohl učinit pokus řešit tento spor smírnou cestou.⁸² Dekret č. 104/1945 Sb. sice formálně platil až do roku 1965, spolu s nástupem detailního direktivního řízení dochází postupně k umlčování závodních a podnikových rad a k jejich nahrazování jednotnou odborovou organizací – Revolučním odborovým hnutím.⁸³ Nicméně ani po změně politického zřízení v roce 1948 rozhodčí řízení v žádném případě nevymizelo.⁸⁴ Ruku v ruce s tímto procesem totiž dochází k posilování kompetencí závodního výboru a nový režim klade jistý důraz též na posílení funkce rozhodčího řízení v pracovních sporech. Systému mimosoudního

⁷⁷ CHYTSKÝ, J.: Pracovní právo, s. 31.

⁷⁸ Zákon č. 213/1948 Sb. o úpravě některých poměrů na ochranu veřejných zájmů.

⁷⁹ KALENSKÁ, M.: Pracovní právo v tržním hospodářství. *Právník* 1992, č. 7–8, s. 697.

⁸⁰ Zákon č. 244/1948 Sb. K tomu srov. TOMEŠ, I.: Úloha pracovního práva při zajišťování sociálních práv občanů. *Socialistická zákonost* 1965, roč. XIII, s. 4.

⁸¹ Zákon o státní mzdové politice zrušil platnost, popřípadě použitelnost ustanovení předpisů přiznávajících zaměstnancům nároky na jednorázové odměny, jako např. odměny vánoční a novoroční, remuneratione, bilančně, třináctý měsíční plat. Pokud takové jednorázové odměny byly vypláceny, zakázal jejich poskytování. Ustanovení smluv, služebních řádů (služebních pragmatik) nebo jiných ujednání, jimiž se zakládaly nároky na tyto jednorázové odměny, pozbyly dnem vyhlášení tohoto zákona platnosti (ust. § 8).

⁸² K tomu např. HROMADA, J. – CHYSKÝ, J. – WITZ, K. a kol.: *Československé pracovní právo*. Praha: Orbis, 1957, s. 458 a násl.

⁸³ KALENSKÁ, M.: Pracovní právo v tržním hospodářství, s. 705.

⁸⁴ Pozdější literatura dokonce smířící a rozhodčí řízení vedené mimosoudními orgány považovala za znak socialistického práva. K tomu WITZ, K. a kol.: *Československé pracovní právo, učebnice*. Praha: Orbis, 1967, s. 377.

rozhodování individuálních pracovních sporů je realizován přímo na pracovištích prostřednictvím závodních výborů Revolučního odborového hnutí.

Zde je ovšem nutno zdůraznit zásadní ideologickou odlišnost rozhodčích orgánů po roce 1948. V novém režimu se odbory stávají spolupracovníkem státu, jsou prodlouženou rukou vládnoucí (dělnické) třídy.⁸⁵ To ostatně potvrzuje též ústava, když stanoví, že při řešení pracovněprávních vztahů přebírají společenské organizace, na něž jsou přenášeny některé funkce státních orgánů, rozhodující úlohu.⁸⁶ Fórum odborové organizace mělo nahradit soud,⁸⁷ což ostatně potvrdil s jistým časovým odstupem zákoník práce, když zakotvil v čl. X zákoníku práce 1965, že účast Revolučního odborového hnutí se stala nedílnou součástí pracovněprávních vztahů.⁸⁸ Ten rovněž úpravu rozhodování pracovních sporů mimosoudní formou sjednotil.⁸⁹

Přetrvávající existence pracovních sporů i v novém režimu samozřejmě do určité míry budila ideologické rozpaky, neboť pojmově se již nejednalo o antagonistický systém, kde by organizace a pracovníci byli v třídním rozporu (boj vlastníků výrobních prostředků s proletariátem). Příčina se našla v ideologických a psychologických přežitcích kapitalismu, které přetrvaly po určitou dobu ve vědomí lidí, případně v nahodilých příčinách tkvících v osobních vlastnostech pracovníků a neznalosti pracovněprávních předpisů.⁹⁰ Protože s pokračující výstavbou socialismu počet pracovních sporů neklesal, docházelo též k dalšímu rozvoji mimosoudního řešení pracovních sporů, byť ve vybudované socialistické společnosti by jich již potřeba nebylo. Sjednocený systém smírčího a rozhodčího řízení byl zásadním způsobem změněn v roce 1970 a 1975. Důvody změn spočívaly ve změnách politických názorů.

Po přeměně politického zřízení v roce 1989 se záchrana úpravy smírčího a rozhodčího řízení v zákoníku práce 1965 a její adaptování na nové společenské a politické podmínky ukázala jako nereálná. Významnou překážkou byl především pokles důvěry v odborové organizace, zprofanovanost smírčího a rozhodčího řízení vedeného orgány ROH a obtížnost nalezení nového mimosoudního způsobu řešení individuálního pracovního sporu v soudobých podmínkách. Předmětnou úpravu v zákoníku práce 1965 i prováděcí vyhlášku č. 42/1975 Sb. ve znění vyhlášky č. 25/1983 Sb. tak nakonec zrušila novela zákoníku práce 1965 provedená zákonem č. 3/1991 Sb., kterým se mění a doplňuje zákoník práce. Zákon č. 3/1991 Sb. stanovil, že rozhodčí řízení, které nebylo

⁸⁵ Např. KALENSKÁ, M.: Několik úvah nad diskuzi pracujících k návrhu zákoníku práce. *Socialistická zákonost*, ročník XI. Praha: Právníký ústav ministerstva spravedlnosti, 1963, s. 525 a násl.

⁸⁶ K tomu např. čl. 5 ústavního zákona č. 100/1960 Sb. a směrnice pléna Nejvyššího soudu č. j. Pls 2/60, rozh. č. 27/60 Sbirky rozh. čs. soudů. Z odborné literatury pak BERNARD, F. – PAVLÁTOVÁ, J.: *Rozhodování pracovních sporů*. Praha: Práce, 1967, s. 7.

⁸⁷ HADERKA, J.: K působnosti orgánů revolučního odborového hnutí v oboru práva občanského. *Socialistická zákonost* 1961, ročník IX, s. 471.

⁸⁸ ROH však tímto neztrácela působnost řídit odborové orgány závazně svými usneseními. K tomu např. URBANEC, A.: K návrhu zásad zákoníku práce Československé socialistické republiky, Několik úvah nad diskuzí pracujících k návrhu zákoníku práce. *Socialistická zákonost*, ročník XI. Praha: Právníký ústav ministerstva spravedlnosti, 1963, s. 57 a násl.

⁸⁹ Tak důvodová zpráva k ust. § 207 a násl. zákoníku práce 1965. Praha: Práce, 1966, s. 423.

⁹⁰ K tomu např. HROMADA, J. – CHYSKÝ, J. – WITZ, K. a kol.: *Československé pracovní právo*. Praha: Orbis, 1957, s. 452 a násl., CHYSKÝ, J. – HROMADA, J. – WITZ, K. a kol.: *Československé pracovní právo*, II. přepracované vydání. Praha: Orbis, 1960, s. 429; KOVÁŘÍK, J.: *Pracovní právo ČSSR*. Praha: Svoboda, 1966, s. 348.

pravomocně skončeno před 1. 2. 1991, se považuje za bezvýsledné.⁹¹ Řízení o uložení kárného opatření, popřípadě o přezkoumání kárného opatření rozhodčí komisí nebo soudem, zahájené před 1. 2. 1991, se k tomuto dni zastavilo.⁹² Pravomocná rozhodnutí rozhodčí komise a schválení smíru mohla být zrušena soudem pro rozpor s právními předpisy, návrh na zrušení však musel účastník sporu podat nejpozději ve lhůtě tří let od právní moci schváleného smíru nebo rozhodnutí. Od 1. 2. 1991 tak výlučnou příslušnost k projednání pracovních sporů měly pouze obecné soudy.

ZÁVĚR

Smírčí a rozhodčí řízení před rokem 1948 i po roce 1948⁹³ bylo, nehledě k dílčím vývojovým zvratům a lokálním nejasnostem či nedostatkům v dané době platné právní úpravy, relativně frekventovaným, rychlým a méně nákladným způsobem řešení pracovních sporů. Z celé řady zvláštních úprav smírčího či rozhodčího řízení lze zobecnit, že všechna tato řízení byla ovládána zásadami zákonnosti, materiální pravdy, ústnosti, přímosti, dispoziční volnosti, rovnosti, hospodárnosti a kolektivního rozhodování.⁹⁴ Zásada veřejnosti rozhodčího řízení byla ctěna teprve po roce 1948, a to z výchovného důvodu tohoto řízení na ostatní pracovníky. Respekt k individuálním zájmům stran a ochraně jejich soukromí, prosazovaný zvláštními zákony upravující rozhodčí řízení v prvorepublikové ČSR, byl popřen v zájmu vyššího zájmu kolektivu.

Na druhou stranu nelze zastírat, že i smírčí a rozhodčí řízení podle celé řady zvláštních zákonů mělo jisté nevýhody, kterým by v případě změny platné právní úpravy bylo záhodno se vyhnout. Především jde o to, že až do unifikace smírčího a rozhodčího řízení zákoníkem práce 1965 i totalitní komunistický režim pokračoval ve vršení zvláštních zákonů, jež upravovaly specifické smírčí, rozhodčí či jiné druhy řízení, jejichž cílem bylo předcházení či přímo věcné řešení pracovních sporů. A tak nejen prvorepubliková úprava, ale i tato socialistická úprava se brzy stala komplikovanou, málo přehlednou

⁹¹ Příslušný odborový orgán byl povinen nejpozději do 28. 2. 1991 postoupit spor k dalšímu projednání soudem, v jehož obvodu měl sídlo. Spory dle čl. II bodu 3 zákona č. 3/1991 Sb. však byly ex lege zastaveny. Řízení u soudu bylo zahájeno dnem, kdy postoupená věc došla soudu. Nesplnil-li příslušný odborový orgán tuto povinnost, mohl se navrhovatel obrátit přímo na soud, a to nejpozději do 30. 6. 1991.

⁹² Výkon rozhodnutí o kárném opatření, které nabylo právní moci před 1. 2. 1991, se již neprováděl, a to ani v případě rozhodnutí o uložení kárného opatření, která nabyla právní moci před tímto dnem. Všechna rozhodnutí o uložení kárného opatření se vyřazovala z osobního spisu pracovníka a v žádných informacích, dokladech ani posudcích týkajících se pracovníka se nesmělo uvádět, že mu bylo uloženo kárné opatření.

⁹³ Přes tuto určitou shodu je nutno zdůraznit, že smírčí a rozhodčí řízení upravená po roce 1948, jakkoliv (z hlediska rozsahu působnosti) obsáhla a na první pohled pokroková, byla zásadním způsobem ovlivněna nedemokratickou povahou vládnoucího režimu. Závodní výbor či jím kontrolované rozhodčí orgány nevystupovaly jako nezávislý rozhodčí orgán ustavený sociálními partnery, ale jednalo se o kolektivní orgán důsledně kontrolovaný vládnoucí komunistickou stranou. Z materiálního hlediska tak rozhodně nelze považovat závodní výbory řízené ROH za skutečného pokračovatele prvorepublikové úpravy smírčího či rozhodčího řízení podle zákona o závodních výborech a dalších prvorepublikových zvláštních zákonů.

⁹⁴ Vyšší míra objektivit v rozhodování je spatřována jednak ve vyšším počtu členů rozhodčího orgánu, jednak v jejich přináležitosti k sociálním partnerům. Po roce 1948 se naopak hledá podstata této zásady v užším propojení rozhodčího orgánu k místní odborové organizaci.

a do určité míry umožňovala, stejně jako ta prvorepubliková, vést obranu z ryze formálních (procesních) důvodů.

Jednoznačným ponaučením z historie tedy je, že nová úprava by musela být úpravou unifikovanou a aktualizovanou na úroveň odpovídajícím požadavkům doby kladeným na rozhodčí řízení v pracovních sporech. Rozhodce by musel být kvalifikovaný, nestranný a nezávislý, stejně jako způsob řízení individuálních pracovních sporů. Strany by mohly být zastoupeny advokátem či jiným zástupcem na své náklady. Ve věci by nebylo možno rozhodnout bez projednání, provedení všech navrhovaných důkazů a zásady kontradiktornosti procesu. Samotné rozhodnutí rozhodce by muselo být vždy odůvodněno a strany by měly právo v jasně definovaných případech se domoci soudního přezkumu.

doc. JUDr. Martin Štefko, Ph.D.
Univerzita Karlova, Právnická fakulta
stefkom@prf.cuni.cz